

Ахуырадон программæ

Моурауты Маринæйы «Абетæ» - йы чиныгмæ гæсгæ чи кусдзæн, уыдонæн

**Цæгат Ирыстон-Аланийы ахуырады кусджыты зонындзинæдтæ
уæлдæргæнæн институты дæнцæгон программæмæ гæсгæ**

Программæ арæзт æрцыд ног Федералон Паддзахадон Ахуырадон
Стандарты (ФПАС-ы) домæнтæм гæсгæ 1-æм кълæсты ахуыргæнджытæн
æххуысæн (къуыри 3 сахаты).

Дзæуджыхъæу 2017-2018 аз

Ахуырадон стандарттæ ирон æвзагæй

Астæуккаг скъолайы ирон æвзаг ахуыр кæныны нысанта сты:

- **скъоладзауты раст хъомыл кæнын, сæ хъуыдыкæнынад сын рæзын кæнын**; ахуыр сæ кæнын алыварсы дунемæ раст цæстæй кæсыныл, сæ зонындзинæдтæ сын парахатдæр кæнын; мадæлон æвзаг зынаргъ хæзна кæй у, æхсæнады царды йын стыр нысаниуæг кæй ис, уый банкъарын кæнын; ирон æвзагмæ уарзон цæстæй кæсыны, стыр аргъ ын кæныны æнкъарæнтæ гуырын кæнын, хи ныхасы аивдзинадмæ тырнындзинад хъомыл кæнын;

- **фæцалх кæнын** ирон æвзагæй æрвылбоны царды, ахуыры пайда кæнын; ныхасы архайыны, ныхас æмбарыны, ныхас аразыны арæхстдзинад райрæзын кæнын; ирон æвзаг бацамонын иннæ предметтæ хуыздæр базонын æмæ бамбарынæн;

- **скъоладзаутæн раттын зонындзинæдтæ** ирон æвзаджы арæзт, йæ функционалон нысаниуæджы тыххæй; сæ дзырдурат, сæ ныхасы грамматикон арæзт сын фæхъæздыгдæр кæнын; ирон æвзаджы стилистикон æвæрæнтæй, йæ аивгæнæн мадзæлттæй раст пайда кæнын сæ фæцалх кæнын;

- **скъоладзауты фæцалх кæнын** æвзаджы, ныхасы иуæгтæ иртасын, кæрæдзиуыл сæ абарын, къордтыл сæ дих кæнын, ныхасы уавæртæм гæсгæ раст пайда кæнын; текстимæ кусын, текстæй хъæугæ информаци равзарын, текст рацаразын, йæ æрмæг ын раст равæрын;

- ирон æвзагæй, ныхас ыл кæнынæй ахæм **арæхстдзинæдтыл фæцалх уæвын**:

ныхасы арæхстдзинад - базонгæ кæнын ныхасы æппæт хуызтимæ дæр, дзургæ æмæ фысгæ ныхасы культурæйы бындуртимæ; фæцалх кæнын æвзагæй бæлвырд ныхасы уавæртæм гæсгæ пайда кæныныл;

æвзаджы арæхстдзинад – базонгæ кæнын ирон æвзаджы наукон бындуртимæ, фæцалх кæнын æвзаджы фæзындтытæ æвзарыныл, литературон нормæтæм гæсгæ дзырдтæ, сæ формæтæ æмæ синтаксисон арæзтытæй раст пайда кæнын, ирон æвзаджы синонимон æвæрæнтæй раст пайда кæныныл;

социокультурон ахадындзинад - банкъарын мадæлон æвзаджы национ-культурон нысаниуæг, ирон ныхасы этикеты ахадындзинад.

«Ирон æвзаг» куыд ахуырадон предмет скъолайы хъуамæ æххæст кæна, паддзахадон æвзагæн чи æмбæлы, ахæм сæрмагонд хæстæ. Скъоладзауты зонгæ кæна ирон адæмы культураймæ, рæзын кæна Фыдыбæстæм уарзондзинад.

*Ранымад нысанта сæххæст кæнынæн æмæ амынд
арæхстдзинæдтыл фæцалх кæнынæн скъоладзаутæн хъæуы ахæм
зонындзинæдтæ раттын ирон æвзагæй.*

Ныхасы арæхстдзинæдтæ

Ныхас.

Ныхас æмæ нихас кæнын. Дзургæ æмæ фысгæ нихас. Диалогон æмæ монологон нихас. Хуымæтæг нихас æмæ чиныджы нихас.

Ныхасы сферæтæ æмæ уавæртæ. Ныхасы функционадлон хуызтæ (дзургæ нихас, функционалон стильтæ: наукон, публицистон, официалон-хъуыддаджы; аив литературон æвзаг), сæ сæйраг хицæндзинæдтæ. Хуымæтæг нихасы жанртæ (беседæ, радзырд æмæ а.д.), наукон стили жанртæ (уацхъуыд, раныхас, рецензи, отзыв, аннотаци, интервью, очерк), официалон-хъуыддаджы стили жанртæ (курдиат, расписка, доверенность, резюме). Аив литературон æвзаг.

Ныхасы темæ, йæ нысан æмæ йæ уавæртæм гæсгæ монологон æмæ диалогон нихас аразыыл фæцалх уæвын. Хуымæтæг нихасы хицæндзинæдтæ иртасыныл фæцалх уæвын, аив литературон æмæ нихасы функционалон стили хъуыддаджы хицæндзинæдтæ.

Ныхасы культурæ. Ныхасы культурæйы критеритæ.

Ныхасы архæйдтытæ.

Дзурын.

Монологон æмæ диалогон нихас аразын социалон-культурон, этикон, цардыуаджы æмæ ахуырадон темæтæм гæсгæ. Æвзаджы мадзæлттæй ныхасы уавæртæ æмæ нысантам гæсгæ пайда кæнынмæ арæхсын. Дзургæ нихасы æууæлтæ зонын, хи нихас аразгæйæ сæм хъус дарын.

Фыссын.

Текст бæлвырд, цыбыргонд, æвзаргæ изложенийы хуызы фыссын зонын. Сæ стилистикон ахуырстмæ гæсгæ, жанртæ æмæ функционалон нысанмæ гæсгæ алыхуызон фысгæ нихас (тезис, конспект, отзыв, рецензи,

аннотаци, фыстæг, расписка, доверенность, курдиат; таурæгъон текст, æрфыст, хъуыды-тæрхæттæ) аразын зонын.

Аудировани (хъусын).

Дзургæ ныхасы нысан ныхасы уавæртæм гæсгæ æмбарын. Дзургæ ныхас раст æмбарын,

Кæсын.

Раст, æмбаргæ æмæ аив кæсын. Чиныгимæ кусын зонын. Сæйраг хæуыды рахицæн кæнынмæ арæхсын. Архæйдтытæ кæрæдзиуыл бабæттын æмæ абарын, анализ сын скæнын. Уацмысы æвзаг æмæ аивадон мадзæлттæ иртасын æмæ сын сæ тых æмбарын.

Текст.

Текст куыд ныхасы архайд. Тексты структурæ. Тексты пълан.

Тексты æвзæрст йæ темæ, сæйраг хъуыды, структурæ, хуыз æмæ ныхасы стильмæ гæсгæ. Текстæн пълан аразын. Сæ хуыз, стиль æмæ жанрмæ гæсгæ алыхуызон текстытæ аразын.

Ирон æвзаг. Уырыссаг æвзаг

Нæ республикæйы Конституци æмæ æвзагты уагæвæрдмæ (закъонмæ) гæсгæ ирæттæн ис дыууæ паддзахадон æвзаджы – ирон æмæ уырыссаг. Ирон æвзаг у нæ мадæлон, уырыссаг та нæ бæстæйы адæмтæн кæрдзийы æмбарыны иумæйаг æвзаг æмæ ахуыры сæйраг фæрæз.

Цæгат Ирыстон-Аланийы скъолаты 2010-2011 ахуыры азы предметтæ «Ирон æвзаг» æмæ «Ирон литературæ» ног ахуырадон стандартты нымæд æрцыдысты федералон предметтыл æмæ сын лæвæрд цæуы: 1-4 къласы онг – 4 сахаты, 1 сахат та – фæсурокты архайдæн.

Предметтæй хæрзхæд ахуыр райсыны тыххæй йæм алывæрсыгæй каст цæуы ахæм нормативон документты:

- Уæрæсейы Федерацийы закон «Ахуырады тыххæй»-ы
- Республикон базисон ахуырады пъланы (2005-2006);
- Цæгат Ирыстон - Аланийы ахуырады модернизацийы комплексон проекты;
- профилон ахуырады концепцийы;
- ирон национ ахуырады концепцийы (2004);
- приоритетон национ проект «Ахуырад»-ы (2005);
- республикон программæ «Ирон æвзаджы» (2005)
- республикон базисон æмæ дæнцæгон ахуырады пъланы (2010)
- 2010-2011 ахуыры азы ахуыргæнæн чингуытæ, ахуырадон-методикон æрмæджы номхыгъды.

Алы ахуыргæнæг дæр хъуамæ зонгæ уа номативон документтимæ, æмбара сын сæ мидис æмæ сæ арæхса йæ куысты пайда кæнынмæ.

Ахуыры фыццаг этапы-райдайæн кълæсты, сабитæ куы бамбарой, æвзаг адæмты 'хсæн хæлардзинад æмæ национ культурахæссæг фæрæз кæй у, уæд сæм æвзаерын райдайдзæн дыууæ æвзагмæ дæр раст эмоционалон-хæзнайон цæстæнгас, тырндзысты сæ базонинмæ. Ирон æмæ уырыссаг æвзаг суыдзысты ахуыры процессы бындуртæ, хъуыды кæныны æмæ интеллектуалон-сфæлдыстадон архайды сæйраг фæрæзтæ.

Ирон æмæ уырыссаг уыцы иумæ ахуыр кæнгæйæ, сабитæ базондзысты кæсын æмæ фыссын дыууæ æвзагыл дæр, æмæ сын компьютерон технологиты фæрцы информаци агурынаг фæуыдзæн хорз гæнæнтæ.

Райдайæн скъола фæугæйæ, ахуырдаутæй сæйраг ахуырадон программæ чи бамбара, уыдон сахуыр уыдзысты раст дзурын æмæ фыссын. Уый та у адæймаджы иумæйаг бæрзонд культурæйыл дзураг. Уыцы сабитæ зондзысты ирон æмæ уырыссаг æвзаджы орфоэпион, лексикон æмæ грамматикон нормæтæ, сæ бон æнæрæдыдæй уыдзæн: дзурын, фыссын, кæсын, цыбыр тексттæ аразын, диалогы архайын.

Уæдæ райдайæн скъолайы рауагъдонтæ æмбардзысты:

- æнæрæдыдæй фыссын (иронау æмæ уырыссагау) адæймагæн йæхи культурайы бæрзонд æмвæзадыл дзураг кæй у;
- искæйы фыст, кæнæ йæхи фыст тексты рæдыдтæ ссарын йæ бон кæй бауыдзæн, æмæ компьютеримæ кусын кæй зоны;

-иудзырдæй, ирон æмæ уырыссаг æвзæты арæзты æмæ системæйы фыццагдæр зонындзинæдтæ кæй райста; æвзаджы хæйттæ – фонетикæ æмæ графикæ, лексикæ, дзырдарæзт, морфологи æмæ синтаксисимæ кæй базонгæ; дыууæ æвзаджы мидисы йæ бон раиртасын кæй у дамгъæ æмæ мыр, дзырды æмæ ныхасы хæйттæ, хъуыдыйады уæнгтæ; хуымæтæг æмæ вазыгджын хъуыдыйæдтæ кæрæдзийæ иртасын æмæ йын уыцы зонындзинæдтæ йæ дарддæры ахуыры фидар бындур кæй сты.

Абон сывæллон тынг хицæн кæны ахуырады системæ арæзт куы 'рцыд, уæд, цы сабитæ уыд, уыдонæй. Фыццаджы дæр 21-æм æнусы сывæллæттæн се 'хсæнадон уавæр у бынтон æндæр хуызон, æмæ уымæ гæсгæ: -сывæллæттæн фæци информаци райсынмæ хуыздæр гæнæнтæ. Раздæр кæд æрмæст скъола æмæ урок уыдысты ахæм фæрæзтæ, уæд ныр-дуне, адæймаг, æхсæнад æмæ æрдзы тыххæй алыхуызон информаци райсæн ис интернет æмæ телеуынынадæй. Абон дзыллон-информацион фæрæзтæ нæ сывæллæтты хъомылады ахсынц стыр бынат, куыд хорзæрдæм, афтæ æвзæрырдæм дæр.

-Абон сывæллæттæ чингуытæ нæл кæсынц, уæлдайдæр та классикон литературæ æмæ, уымæ гæсгæ, сæ культурæ дæр у æндæр. Уый та сын ахуыры æвзарын кæны къуылымпыдзинæдтæ. Зæгъæм, чиныг цы сывæллæттæ нæ кæсынц, уыдонæн сæ бон нæу текстæн анализ скæнын, нæй сæм логикон хъуыдыкæнынад уымæн æмæ сæ миддуне у мæгуыр. Абон рæстæг сабитæн æнæкастæй канд ирон литературæ нæ зайы, фæлæ уырыссаг æмæ æппæтдунеон классикон литературæ дæр. Уымæ гæсгæ скъолайы æппæты ахсджиагдæр хæс у сабийы сфæлдыстадон хуызы, хъуыдыгæнгæйæ кæсын сауыр кæнын.

-Рæвдауæндæттæ сæ раздæры сæйраг хæс нæл æххæст кæнынц, фæлæ уыдоныл дæр, сæ бон сæххæст кæнын кæй нæу, ахæм хæстæ сæвæрдтой-райдайæн скъолайы цы хъуамæ кусой, уый кæнынц.

Рæвдауæндон сæйраг куысты хуыз у сюжетон-рольтæм гæсгæ хъазт, æмæ уымæн цæйбæрц æмбæлæг, уыйбæрц рæстæг нæл ис. Уымæ гæсгæ, сывæллон скъоламæ нæма бацæуы, афтæмæй йын ахуыр фæнад вæййы. Суанг 1-æм къласмæ бацæугæйæ сæ бон фæткы вæййы-музыкалон скъола, цавæрдæр кружок, фæсарæйнаг æвзæгтæ ахуыр кæнын, кафджытæм цæуын æмæ а.д.

Хъыгагæн ныййарджытæ сæ сывæллæтты аразынц ахуырадон предметтæй фылдæр зонындзинæдтæ райсынмæ, айрох сæ вæййы удварны хъомылад æмæ сабийы рæзт.

-Нæ сабиты цард куыд фæстæмæ цæуы компьютеры раз бадымæ. Раздæр-иу уынгты, кæртыты цы хорз хъомылад истой хистæртæм гæсгæ, цы коллективон хоорз хъæзтытæ-иу кодтой, уыдон рохуаты зайынц. Уый та сын къуындагдæр кæны сæ моралон æмæ удварнон принциптæ. Ирон зæххыл ирон сывæллон кæддæриддæр хистæрæн, æмгарæн, сылгоймагæн кад кæнын зыдта (æхсæнадон транспорты бынат раттын, хæссинагтæ хæссынмæ аххуыс кæнын æмæ а.д.). Ныр уыдон историмæ цæуынц.

-Сывæллæтты фылдæр хай, XX æнусы сывæллæттимæ абаргæйæ, ницавæр æхсæнадон организациты архайынц, уымæ гæсгæ сæм нæй фæлтæрддзинад

царды бирæ къабæзты æхсæнадон куысты хи равдисынмæ, раздзог уæвынмæ, кæрæдзийæн æххуыс кæнынмæ, æмгардзинадмæ, хиуондзинадмæ æмæ а.д. Йæхи разæй искæмæн хорздзинад скæнынмæ цæттæ чи у, ахæмтæ къаддæрæй-къаддæр кæнынц. Фылдæр кæнынц хиуарзонтæ, искæйы зындзинады цурæй иуварс чи ахиздæн, ахæмтæ.

- Сывæллæтты иу хай ахуырма æппындæр нæ бæллынц. Курдиатджын сывæллæттæ бирæ ис, фæлæ уыдон дæр, цы æрдзон курдиатæй хайджын сты, уымæй уæлдай ахуырыл æнувыд нал сты. Фылдæрæй фылдæр кæнынц зын уавæрты чи цæры, ахæм сабитæ. Уымæ гæсгæ, ахуыры процесмæ бæстон æркæсын хъæуы. Ссарын хъæуы ахæм мадзæлттæ, цæмæй сывæллæттæ ахуырма цымыдис кæной.

-Абон сывæллæттæ сæрибардæр сты, æргомдæрæй дзурынц сæхи хъуыдытæ, арæхдæр цæуынц сæхи фæндыл, царды ногдзинадтæм дæр тырнынынц, фæлæ сæхи хъарутæй ныфсджын не сты, сæ зæрдæ дарынц ныййарджытыл. Ныййарджытæн та сеппæтæн сæ бон нæу йæ сабийы царды хорздзинадтæй фæхайджын кæнын. Уымæ гæсгæ арæх сывæллæтты 'хсæн гуыры тызмæгдзинад æмæ хæрамдзинад.

-Фæстаг рæстæг глаболизацийы процесстæ тагъддæр кæй цæуынц, уымæ гæсгæ адæмты национ хиæмбарынад бæрзонддæр кæнын райдыдта. Уый та иуырдыгæй сабиты хсæн фидар кæны сæхи нацитæм уарзондзинад æмæ граждайнаг позиции, кæрæдзийы æмбарындзинад; иннæ 'рдыгæй та сабитæм гуырын кæны æндæр адæмы хæттытæм æндæр цæстæнгас, иуæй-иу хатт та æнæуынондзинад.

Райдайæн кълæсты ахуырад у бындур дарддæры ахуыраен, æмæ ам цæйбæрц бамбарой уыцы вазыгджын хæс сабитæ, уыйбæрц бæстон уыдзæни сæ дарддæры ахуыр æмæ царды фæндаг дæр.

Сусæггаг нæу, ивгъуыд рæстæг райдайæн ахуырады сæйраг нысан кæсын, фыссын, нымайын сахуыр кæнын кæй уыди, уый. Абон уый æгъгъæд нал у. Абон хъуамæ сывæллон райдайæн кълæсты бамбара ахуыр æй цæмæн хъæуы, уый. Уымæ ахуырдаутæ сæ ахуыргæнæгимæ æмгуыст хъуамæ кæной æмæ зоной, иу адæймагæн æхсæнады стыр нысаниуæг кæй ис, æмæ йæ бон бирæ кæй у, уый.

Райдайæн кълæстæн дæнцæгон программæтæ саразыны бындуры æвæрд ис – иумæйаг ахуырадон программæты фæстиуджытæм æмæ райдайæн ахуырадмæ сæйрæг Домæнтæ.

Программæйы сæйраг хæйттæ сты:

-æмбарынгæнæн фыстæг. Æвæрд дзы цæуы предмет ахуыр кæнынны сæйраг нысан, йæ бынат, йæ сæйраг хæс иумæйаг педагогикайы æмæ йæ мидис.

-предмет ахуыр кæнынны сæйраг мидис, ома темæты 'хсæн цы сæйрагдæртæ вæййы, уыдонæн хъуамæ фылдæр рæстæг лæвæрд хъуамæ цæуа, иннæтимæ та æрмæст зонгæ хъæуы ахуырдауты.

-тематикон пълан (сахæтты дих)

-ахуыргæнæг цы фæстиуджытæм æнхъæлмæ кæсы, уыдоны æрфыст.

Æмбарынгæнæн фыстæг

Предметы иумæйаг характеристикæ
Нысан æмæ хæстæ

Ирон æвзаг – нæ республикæйы паддзахадон æвзæгтæй иу, ирæтты мадæлон æвзаг. Ирæттæ – Республикæ Цæгат Ирыстон-Аланийы титулон наци. Куыд уырыссаг æвзаг, афтæ ирон æвзаг у филологон циклы иу хай æмæ рæзын кæны скъоладзауы коммуникативон культурæ, æххуыс ын кæны йæ ныхасы рæзтæн, уæрæх ын кæны йæ дунæмбарынад æмæ хъомыл кæны ирæтты хуыздæр традицитæ æмæ æгъдæуттыл.

Ирæттæ сæ рæвзæрдæй фæстæмæ аудынц сæ мадæлон æвзагыл, уымæн æмæ æмбарынц: цалынмæ æвзаг цæра, уæдмæ фидар уыдзæн национ культурæ, национ хиæмбарынад.

Ног (дыккаг фæлтæры) стандартты домæнтæ сты, цæмæй Уæрæсейы цæрæг алы адæмæн дæр йе 'взаджы кад се 'хсæн бæрзонддæр ист æрцæуа, цæхгæр фæхуыздæр уа йæ ахуыр кæныны хъуыддаг. Уыцы хæстæ та æххæст кæны райдайæн скъола.

Райдайæн скъолайы бындур æвæрд æрцæуы сывæллæтты алывæрсыг рæзтæн. Уымæ гæсгæ ирон æвзаг ахуыр кæныны хъуыддаг арæзт у ахæм нысан æмæ хæстæ сæххæст кæнынмæ:

- хъуамæ сывæллæттæ сæ кæрæдзимæ иронау дзурын сахуыр уой. Уый тыххæй та хъæуы фидар фæлтæрддзинад кæсын, фыссын æмæ хъуыды кæнынæй;

- сывæллæттæ зоной: æхсæнады адæмты 'хсæн ног ахастытæ кæй ис, иннæ адæмы хæттыты сывæллæттæ дæр ирон æвзаг кæй ахуыр кæнынц, æмæ сæ уый кæрæдзийыл фидардæр кæй бæтты; сæ алыварс цæрæг адæмтимæ хæларæй цæрын кæй хъæуы, уый;

- иумæйаг ахуырадон зонындзинæдтæ бæрзонддæр кæнын; ныхасы рæзтыл кусын; фылдæр базонинмæ æмæ интеллект уæрæхдæр кæнынмæ тырнын;

- мадæлон æвзаджы фæрцы сывæллоны алывæрсыгæй хъомыл кæнын;

- райдайæн скъолайы сывæллæтты лингвистикон зонындзинæдтæ рæзын кæнын хуымæтæг хуызы, цæмæй кæсын фыссын базоной;

- адæймаджы хъуыздæр миниуджытыл хъомыл кæнын.

- хъазты хуызы сывæллæтты эмоционалон уавæр рæзын кæнын;

- зонындзинæдтæ фылдæр кæнынмæ тырнындынад рæзын кæнын.

Чингуытæм, иннæ ахуырадон предметтæм сæм аудыны цæстæнгас рæзын кæнын.

Скъолайы иннæ ахуырадон предметты 'хсæн ирон æвзаджы нысан у ирон æвзагæй зонындзинæдтæ фылдæр кæнын æмæ сывæллæтты æхсæны культурæ бæрзондæр кæнын:

1-аг нысан – **зонындзинаедтæ фылдæр кæнын**. Ам скъоладзаутæн æмбарын кæнын хъæуы æппæтдунеон наукайы иу къабаз кæй у, йæ сæйрагдæр хæйтты йын зонын кæй хъæуы, уыцы зонындзинаедты бындурыл та аразт логикон хъуыдыкæнынад.

2-аг нысан – **æхсæны культураæ бæрзонддæр кæнынмæ** хауы скъоладзауты коммуникативон арæхстдзинад, ома дзургæ æмæ фысгæ ныхасы рæзт, монологон æмæ диалогон ныхас, раст æмæ æнæрадыдæй фыссын. Уыдон иумæ сты адæймаджы иумæйаг культурайы бæрæггæнæнтæ.

Цæмæй райдайæн кълæсты ирон æвзаг ахуыргæнгæйæ уæлдæравард нысантæ æххæстгонд æрцæуой, уый тыххæй практикон æгъдауæй бакусын хъæуы ахæм фарстатыл:

-скъоладзауты ныхас æмæ хъуызыкæнынад рæзын кæнын, хъæугæ методикон мадзæлттæй пайда кæнын зонын.

-ирон æвзаджы лексикаæ, фонетикаæ æмæ грамматикайæ фыццаг зонындзинаедтæ райсын.

-базонын раст фыссын æмæ кæсын, диалогы архайын, монологтæ дзурын, æрфыстон æмæ таурæгъон тексттæ аразын.

-мадæлон æвзагмæ раст эмационалон цæстæнгас хъомыл кæнын; йæ бахъахъæнын не ппæты хæс дæр кæй у, уый æмбарын кæнын; æвзаг зонынмæ цымыдисдзинад гуырын кæнын; хи ныхас хъæздыгдæр кæныныл архайын.

Нæ республикайы «Ирон æвзагæн» райдайæн ахуырады ис йæхи бынат. Нымад æрцыд паддзахадон æвзагыл æмæ кæсын-фыссыныл ахуыр кæнын.

Предметы струткураæ

Райдайæн кълæсты ирон æвзаг ахуыр кæнын у лингвистикон ахуырадоы æмæ сывæллæттты ныхасы рæзты фыццаг сæрмагонд этап. Йæ сæрмагондзинад уый мидæг ис, æмæ у æнгом баст у иннæ ахуырадон предметтæмæ, уæлдай дæр та ирон литературон кæсынадимæ æмæ уырыссаг æвзаг æмæ литературон кæсынадимæ. Иумæ райсгæйæ аразынц иу ахуырадон хай-диолологи.

Фыццагæм къласы ирон æвзаг æмæ ныхасы разтыл куысты бындур у «Абетæ» ахуыр кæныны рæстæг. Дих кæны æртæ хайыл:

1. бацæттæгæнæн рæстæг;
2. дамгъæтæ ахуыр кæныны рæстæг;
3. рацыд æрмæг бафидар кæныны рæстæг.

Ацы хæйттæй алкацийæн дæр лæвард цæуы сахæттæ 12с.-бацæттæгæнæн рæстæгæн, 64с-абетæ ахуыр кæнынаен æмæ 20с.-кæсын æмæ фыссын ахуыр кæнынаен.

Кæсын-фыссын ахуыр кæныны сæйраг хæс у: дамгъæтæ фыссын ахуыргæнгæйæ сабиты кæсыныл дæр æфтауын.

Сывæллæттæн, хуымæтæг хуызы сæ графикон æмæ кæсыны навыктæ фидаргæнгæйæ, уæрæхдæр кæны сæ алыварсы дунæмбарынад, хъæздыг æмæ

активон кæны сæ дзырдуат, рагагъоммæ рæзын, сæ грамматикон – орфографион зонындзинæдтæ.

Ног програмæмæ гæсгæ (Юнескойы кафедрæйы проектмæ гæсгæ) афæдзы фæстаг цыппæрæм хайы æвзаг æмæ литературæ хицæн предметы хуызы ахуыр кæнын кæй райдайынц, уымæ гæсгæ сабитæн уæрæхдæр кæнынц сæ дунæмбарынад æмæ хъуыдыкæнынад, хъæздыгдæр кæны сæ ныхасы хъæд æмæ дзырдуат.

Сывæллæттæ фыццаг хатт 1-ам къласы базонгæ вæййынц ирон æвзаджы системæ æмæ ныхасы культурайимæ

Предмет «Ирон æвзаг æмæ литературон кæсынад» ахуыр кæныны мидисы рахицæн кæнæн ис ахæм хæйттæ:

- коммуникативон зонындзинæдтæ ныхасы сæйраг хуызты: хъусын, дзырын, кæсын æмæ фыссыны;
- æвзаджы мадзæлттæ æмæ сæ пайда кæныны фæлтæрддзинад;
- социокультурон зонындзинæдтæ;
- иумæйаг ахуырадон æмæ сæрмагонд ахуырадон зонындзинæдтæ.

Ацы цыппар хайæ сæйрагдæр у фыццаг – коммуникативон, уымæн æмæ уый фæрцы сбæрæг кæнæн ис, сывæллон цы базыдта ахуыры алы этапты, уый. Фæлæ цыппар хайы кæрæдзийыл сты æнгом баст, æппарæн дзы никæцийæн ис, уæд хæлд æрцæудзæн ахуырадон предмет «Ирон æвзаг æмæ литературон кæсынады» иудзинад.

Предметон хай «Ирон æвзаджы системæ»

1 хай. «Фонетикæ æмæ графикæ»

- мыртæ æмæ дамгъæтæ кæрæдзийæ иртасын;
- ирон æвзаджы мырты дих зонын (хъæлæсонтæ – цавдон/æнæцавдон, лæмæгъ/тыхджын, уырыссаг æвзагæй æрбайсгæ; æмхъæлæсонтæ – æмкъай/æнæкъай, зылангон/æзылангон, дывæргонд, уырыссаг æвзагæй æрбайсгæ.)
- дамгъуаты кæрæдзийы фæдыл куыд æвæрд сты, уый зонын.

2 хай. «Орфоэпи»

Скъоладзауы сахуыр кæнын хъæуы:

- ирон литературон æвзаджы æгъдæуттæ зонын, ома ирон æмæ уырыссаг алфавиты уыцы иу дамгъæтæ алыхуызы мыртæ кæй дæттынц, уый зонын (з, с, ц, дз); кавказæг кæй хонæм (хъ,къ,цъ æмæ а.д.), уыцы мырты растдзырынад. Уыдон цæйбæрц хорз бамбарой, уымæй аразгæ уыдзæн сæ аив дзырд.

3 хай. «Дзырды арæзт»

Ахуырдаутæ хъуамæ зоной:

- дзырдтæ уæнгтыл дих кæнын, иу рæнхъæй иннæмæ хæссын;
- адаймæгты нæмттæ æмæ мыггæгтæ, уынгты, фосы æмæ æнд. ах. нæмттæ стыр дамгъæйæ фысгæ кæй сты.

4 хай. «Лексика»

Скъоладзауы зонын хъæуы:

- дзырдтæ фæрстытæм гæсгæ иртасын (чи? цы?);
- дзырдтæ сæ нысаниуæгтæм гæсгæ иртасын (комкоммæ ахæсгæ);
- дзырдтæм антонимтæ, синонимтæ æвзарын зонын;

5 хай. «Морфологи» (ног чингуытæм гæсгæ)

- номдары грамматикон миниуджытæ иртасын (хауæн, нымæц)
- миногоны грамматикон миниуджытæ иртасын (хауæн, нымæц);

миногон номдаримæ бастæй куыд тасындзæг кæны;

Мивдисæджы грамматикон миниуджытæ иртасын (нымæц, афон, цæсгом)

6 хай. «Синтаксис»

Скъоладзауы ахуыр хъæуы:

- ныхас хъуыдыйæдтыл дих кæнын;
- хъуыдыйæдтæ сæ загъды нысанмæ гæсгæ иртасын, - хъæлæсы уагæй раст дзурын;
- хъуыдыйады райдайæн стыр дамгъæйæ фыссын, йæ кæроны та стъæлф æвæрын.

Предметон хай «Орфографи æмæ пунктуаци»

Скъоладзауæн бацамонын:

- растфыссынады æгъдæуттæ (хæрз хуымæтæг хуызы)
- чиныгæй æнæ рæдыдæй чысыл тексттæ фыссын;
- ахуыргæнæджы кастмæ гæсгæ чысыл тексттæ фыссын, рæдыдтыл кусгæйæ сабийæн йæхицæн агурын кæнын йæ рæдыд.

Предметон хай «Ныхасы рæст»

Сывæллæтты ахуыр кæнын:

- дзырдты бæлвырд тематикон къордтыл дих кæнын;
- фæрстытæм гæсгæ цыбыр радзырдтæ аразын;
- хуымæтæг мидисджын нывтæ æвзарын æмæ уыдонмæ гæсгæ дзургæ сочиненитæ æмæ радзырдтæ аразын;
- æрвылбон архайын иронау аив дзурыныл;
- искæйы ныхасмæ бæстон хъусын æмæ йын раст дзуæппытæ дæттын;
- хи хъуыдытæ дзурын;
- хибарæй лæвæрд текстæн йæ хъуыдымæ гæсгæ сæргонд дæттын;
- хи ныхæстæй цыбыр тексттæ дзурын;
- сфæлдыстадон куыстытæ кæнын.

Къæлиндарон тематикон пълан
1-æм кълас

№	Тематæ	Сæргæндтæ	Къуыритæ	Сæхæттæ
1.	1-æм сентябрь-ног ахуыры азы. Зонындзинадты бæрæгбон. «Абетæ»-йы чиныг – фыццаг ахуыргæнæн чиныг ирон æвзагæй.		фыццаг	
2.	Мæ райгуыраен бæстæ – Ирыстон. Ныхас.		фыццаг	
3.	Скъола. Ныхас. Дзургæ æмæ фысгæ ныхас. Иумæйаг æмбарынад: хъуыдыйад.	Нæхи цæттæ кæнæм скъоламæ. Райсом – скъоламæ. Нæ кълас. Мæ ахуыргæнæн дзауматæ.	фыццаг	
4.	Хъазæнтæ. Хъуыдыйад æмæ дзырд.	Сывæллæтты хъæзтытæ æмæ хъазæнтæ.	дыккаг	
5.	Бинонтæ. Хъуыдыйæдтæ æмæ дзырд. Уæнг. Дзырд æмæ уæнг.	Мæ бинонтæ. Професситæ. Хæдзар. Хæдзары æгъдау. Нæ цæлгæнæны. Хойрæгтæ. Мигæнæнтæ.	дыккаг	
6.	Цæхæрадоны æмæ дыргъдоны. Дзырд æмæ уæнг.	Халсартæ, дыргътæ æмæ гагадыргътæ.	æртыккаг	
7.	Дуне дзаг у алыхуызон мыртæй. Цæраёгойтæ. Уæнг. Мыр.	Хæдзарон фос æмæ мæргътæ.	æртыккаг	
8.	Хъуыдыйад. Дзырд. Уæнг. Мыр.	Хъæддаг сырдтæ æмæ цъиутæ.	æртыккаг	
9.	Афæдзы афонтæ. Хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæ.	Зымæг, уалдзæг, сæрд, фæззæг. Мæйтæ. Къуырийы бонтæ. Бон.	цыппæрæм	
10.	Дзаума. Дзырд. Уæнг. Хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæ.	Уæлæдарæс. Къахыдарæс.	цыппæрæм	
11.	Хи дарыны æгъдæуттæ. Рацыд æрмæг фæлхат	Уазæгуаты. Транспорты.	цыппæрæм	

	кæнын.	Скъолайы. Бæрæгбоны.		
--	--------	-------------------------	--	--

Абетæ ахуыр кæныны урокты дæнцæн тематикон пълан

№	Ахуыр кæнæм дамгъæтæ - ахуыр кæнæм чиныджы кæсын.	Фыссын	Сæхæтты нымæц
1.	Ахуыры азы фыццаг цыппæрæмхæй. Хъæлæсон мыр [а], дамгъæтæ А,а.	Амонын гыццыл дамгъæ а фыссын. Амонын, стыр дамгъæ А куыд фысгæ у, уый.	
2.	Хъæлæсон мыр [у], дамгъæтæ У,у	Амонын гыццыл дамгъæ у фыссын. Амонын, стыр дамгъæ У куыд фысгæ у, уый.	
3.	Хъæлæсон мыр [о], дамгъæтæ О,о	Амонын гыццыл дамгъæ о фыссын. Амонын, стыр дамгъæ О куыд фысгæ у, уый.	
4.	Хъæлæсон мыр [и], дамгъæтæ И,и	Амонын гыццыл дамгъæ и фыссын. Амонын, стыр дамгъæ И куыд фысгæ у, уый.	
5.	Хъæлæсон мыр [æ], дамгъæтæ Æ,æ	Амонын гыццыл дамгъæ æ фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Æ куыд фысгæ у, уый.	
6.	Хъæлæсон мыр [ы], дамгъæтæ Ы	Сывæллæтты ахуыр кæнын дамгъæ ы фыссын.	
7.	Хъæлæсон мыр [э], [йэ] дамгъæтæ Е,е. Телевизор. Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ е -имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ кæсын. Резервон уроктæ.	Амонын гыццыл дамгъæ е фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Е куыд фысгæ у, уый.	
8.	Æмхъæлæсон мыр [м], дамгъæтæ М,м. Музыкалон инструментæ. Уæнг. Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ м -имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ кæсын.	Амонын гыццыл дамгъæ м фыссын. Амонын, стыр дамгъæ М куыд фысгæ у, уый. Сывæллæтты ахуыр кæнын дамгъæ м фыссын.	
9.	Æмхъæлæсон мыр [н], дамгъæтæ Н,н.	Амонын гыццыл дамгъæ н фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Н куыд	

	<p>Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ н-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ кæсын.</p>	<p>фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæтæ Н,н фыссын.</p>	
10.	<p>Æмхъæлæсон мыр [р], дамгъæтæ Р,р. Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ р-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ кæсын. Резервон уроктæ. Ахуыры азы дыккаг цыппæрæмхай.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ р фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Р куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ р-имæ дзырдтæ фыссын.</p>	
11.	<p>Æмхъæлæсон мыр [с], дамгъæтæ С,с. Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ с-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ кæсын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ с фыссын. Амонын, стыр дамгъæ С куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ с-имæ дзырдтæ фыссын.</p>	
12.	<p>Æмхъæлæсон мыр [х], дамгъæтæ Х,х. Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ х-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ кæсын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ х фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Х куыд фысгæ у, уый. Сывæллæтты ахуыр кæнын дамгъæ х-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын.</p>	
13.	<p>Æмхъæлæсон мыр [д], дамгъæтæ Д,д. Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ д-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ кæсын. Сабиты хъæзтытæ.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ д фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Д куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ д-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын.</p>	
14.	<p>Æнæуæнгон у, æмхъæлæсон у -имæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ кæсын. Хъæлæсон мыр у æмхъæлæсон у -имæ абарын. Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ у-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ кæсын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ у фыссын. Амонын, стыр дамгъæ У куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ у-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын.</p>	
15.	<p>Æмхъæлæсон мыр [т], дамгъæтæ Т,т. Рацыд æрмæг бафидар кæнын. Хъæлæсон æмæ</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ т фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Т куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ</p>	

	æмхъæлæсон дамгъæтимæ дзырдтæ кæсын. Хъæзтытæ.	т-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын.	
16.	Æмхъæлæсон мыр [л], дамгъæтæ Л,л . Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ л -имæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ кæсын.	Амонын гыццыл дамгъæ л фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Л куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ л-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын.	
17.	Æмхъæлæсон мыр [к], дамгъæтæ К,к . Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ к -имæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ кæсын, дзырдарæзт бамбарын кæсын.	Амонын гыццыл дамгъæ к фыссын. Амонын, стыр дамгъæ К куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ к-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын.	
18.	Æмхъæлæсон мыр [й], дамгъæтæ Й,й . Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ й -имæ дзырдтæ, уæнгтæ кæсын.	Амонын гыццыл дамгъæ й фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Й куыд фысгæ у, уый. Сывæллæтты ахуыр кæнын дамгъæ й-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын.	
19.	Æмхъæлæсон мыр [г], дамгъæтæ Г,г . Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ г -имæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ кæсын.	Амонын гыццыл дамгъæ г фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Г куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ г-имæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.	
20.	Æмхъæлæсон мыр [з], дамгъæтæ З,з . Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ з -имæ дзырдтæ кæсын, мыр [з] адæймаджы (чызджыты) нæмтты раст кæсын. Зарыны урочы. Сабиты зарæг. Ирон кафт.	Амонын гыццыл дамгъæ з фыссын. Амонын, стыр дамгъæ З куыд фысгæ у, уый. Сывæллæтты ахуыр кæнын дамгъæ з-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын.	
21.	Æмхъæлæсон мыр [б], дамгъæтæ Б,б . Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ б-имæ уæнгтæ, дзырдтæ кæсын.	Амонын гыццыл дамгъæ б фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Б куыд фысгæ у, уый.	
22.	Æмхъæлæсон мыр [ф], дамгъæтæ Ф,ф . Ахорæнтæ.	Сывæллæтты ахуыр кæнын дамгъæ Ф,ф фыссын. Дзырдтæ æмæ	

	Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ ф -имæ уæнгтæ, дзырдтæ кæсын.	уæнгтæ фыссын.	
23.	Æмхæлæсон мыр [ц], дамгъæтæ Ц,ц . Цæхæрадоны. Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дзырдтæ дамгъæтæ ц æмæ с -имæ кæрæдзиуыл барын.	Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæтæ Ц, ц фыссын. Дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.	
24.	Æмхæлæсон мыр [в], дамгъæтæ В,в . Рацыд æрмæг бафидар кæнын, дамгъæ в -имæ дзырдтæ, радзырд кæсын. Ног аз. Ахуыры азы дыккаг цыппæрæмхай.	Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæтæ В, в фыссын. Дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.	
25.	Дамгъæ ъ (хъæбæры нысан), дамгъæтæ: къ, хъ, гъ, тъ, пъ, чъ, цъ; к, г абарын къ, гъ -имæ, ацы дамгъæтимæ уæнгтæ, дзырдтæ кæсын. Дзырдтæй хъазт.	Бацамонын дамгъæ ъ фыссын. Дзырдтæ фыссын.	
26.	Æмхæлæсон мыр [гъ], дамгъæтæ Гъ,гъ . Рацыд æрмæг бафидар кæнын. Дамгъæтæ г-гъ кæрæдзиуыл абарын дзырдв руаджы. Дамгъæтæй æмæ дзырдтæй хъазт.	Амонын гыццыл дамгъæ гъ фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Гъ куыд фысгæ у, уый. Сывæллæтты ахуыр кæнын дамгъæтæ г,гъ -имæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.	
27.	Æмхæлæсон мыр [п], дамгъæтæ П,п . Рацыд æрмæг бафидар кæнын.	Амонын гыццыл дамгъæ п фыссын. Амонын, стыр дамгъæ П куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæтæ П,п фыссын. Дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.	
28.	Æмхæлæсон мыр [къ], дамгъæтæ Къ,къ . Рацыд æрмæг бафидар кæнын.	Амонын гыццыл дамгъæ къ фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Къ куыд фысгæ у, уый.	
29.	Æмхæлæсон мыр [дз], дамгъæтæ Дз,дз . Мыртæ	Амонын гыццыл дамгъæ дз фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Дз	

	<p>æмæ дамгъæтæ дз-з кæрæдзиуыл абарын. Æмдзæвгæтæ æмæ аргъæуттæ. Рацыд æрмæг бафидар кæнын.</p>	<p>куыд фысгæ у, уый. Сывæллæтты ахуыр кæнын дамгъæтæ з-дз-фыссын. Дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.</p>	
30.	<p>Æмхъæлæсон мыр [хъ], дамгъæтæ Хъ,хъ. Мыртæ æмæ дамгъæтæ х-хъ кæрæдзиуыл абарын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ хъ фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Хъ куыд фысгæ у, уый.</p>	
31.	<p>Æмхъæлæсон дамгъæ ж. Ирон æмæ уырыссаг æвзагыл журналтæ кæсын сабитæн.</p>	<p>Сывæллæтты амонын гыццыл дамгъæ ж фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Ж куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæтæ Ж, ж фыссын.</p>	
32.	<p>Æмхъæлæсон мыр [дж], дамгъæтæ Дж,дж. Мыртæ æмæ дамгъæтæ дж æмæ д кæрæдзиуыл абарын. Рацыд æрмæг бафидар кæнын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ дж фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Дж куыд фысгæ у, уый. Дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.</p>	
33.	<p>Æмхъæлæсон мыр [тъ], дамгъæтæ Тъ,тъ. Мыртæ æмæ дамгъæтæ тъ -т кæрæдзиуыл абарын. 8-æм Марты-сылгоймæгты бæрæгбон. Рацыд æрмæг бафидар кæнын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ тъ фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Тъ куыд фысгæ у, уый. Фæлварын сывæллæтты дамгъæтæ Тъ, тъ фыссыныл. Дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.</p>	
34.	<p>Æмхъæлæсон мыр [цъ], дамгъæтæ Цъ,цъ. Мыртæ æмæ дамгъæтæ ц-цъ кæрæдзиуыл абарын. Дзырдтæ хъуыдыйæдтæ кæсын. Аргъæуттæ хæдзарон æмæ хъæддаг мæргъты тыххæй. Рацыд æрмæг бафидар кæнын. Кæсын тексттæ.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ цъ фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Цъ куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæтæ цъ-имæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.</p>	
35.	<p>Æмхъæлæсон мыр [ч], дамгъæтæ Ч,ч. Дзырдтæ, радзырд бакæсын ацы дамгъæтимæ. Рацыд æрмæг бафидар кæнын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ ч фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Ч куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæтæ ч-имæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.</p>	

36.	<p>Æмхъæлæсон мыр [чъ], дамгъæтæ Чъ,чъ. Мыртæ æмæ дамгъæтæ ч-чъ кæрæдзиуыл абарын. Дзырдтæ æмæ радзырдтæ кæсын. Рацыд æрмæг бафидар кæнын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ чъ фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Чъ куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæтæ ч æмæ чъ-имæ дзырдтæ æмæ уæнгтæ фыссын.</p>	
37.	<p>Æмхъæлæсон мыр [пъ], дамгъæтæ Пъ,пъ. Мыртæ æмæ дамгъæтæ п-пъ кæрæдзиуыл абарын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ чъ фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Чъ куыд фысгæ у, уый.</p>	
38	<p>Дамгъæ ь (фæлмæны нысан) бæрæг кæны уырыссаг æвзагæй æрбайсгæ дзырдты æмхъæлæсонты фæлмæндзинад. Рацыд æрмæг бафидар кæнын.</p>	<p>Амонын дамгъæ ь (фæлмæны нысан) фыссын. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæтæ ь-имæ дзырдтæ æмæ уæнгтæ фыссын. Дамгъæ ь (хъæбæры нысан) æмæ ь (фæлмæны нысан) кæрæдзиуыл абарын. Дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын.</p>	
39.	<p>Хъæлæсон дамгъæ э. Дамгъæ э уырыссаг æвзагæй æрбайсгæ дзырдты кæй фыссæм, æмæ йæ куыд кæсын хъæуы, уый бамбарын кæнын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ э фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Э куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ э-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын.</p>	
40.	<p>Хъæлæсон дамгъæ ю. Дамгъæ ю-имæ дзырдтæ, хъуыдыйæдтæ кæссын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ ю фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Ю куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ ю-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын.</p>	
41.	<p>Хъæлæсон дамгъæтæ я,ё. Дамгъæ я,ё-имæ дзырдтæ, хъуыдыйæдтæ кæссын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæтæ я,ё фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Я,Ё куыд фысгæ у, уый. Фæлварын сывæллæтты дамгъæтæ я,ё-имæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссыныл.</p>	
42.	<p>Æмхъæлæсон дамгъæ ш Дамгъæ ш уырыссаг æвзагæй æрбайсгæ дзырдты (машинæ, шофер, Шура, Сашæ) куыд фыссæм, æмæ куыд кæсæм, уый бамбарын кæнын.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ ш фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Ш куыд фысгæ у, уый. Ахуыр кæнын сывæллæтты дамгъæ ш-имæ уæнгтæ æмæ дзырдтæ фыссын. Хъуыдыйæдтæ фыссын.</p>	

43.	<p>Æмхъæлæсон дамгъæ щ. Дамгъæ щ уырыссаг æвзагæй æрбайсгæ дзырдты (щётка, плащ, борщ) куыд фыссæм, æмæ куыд кæсæм, уый бамбарын кæнын. Рацыд æрмæг бафидар кæнын. Резервон уроктæ.</p>	<p>Амонын гыццыл дамгъæ щ фыссын. Амонын, стыр дамгъæ Щ куыд фысгæ у, уый. Фæлварын сывæллæтты дамгъæтæ щ-имæ дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссыныл. Дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ фыссын. Чысыл текст 3-4 хъуыдыйадæй ныффыссын.</p>	
-----	--	---	--

№	Кæсын	Сæхæттæ нымац	Фыссын	Сæхæттæ нымац
1.	Чеджемты Геор. Къоста.		Дзырд. Хъуыдыйад. Текст.	
2.	Хетæгкаты Къоста. Цъиу æмæ сывæллæттæ.		Хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæ. Дамгъæтæ.	
3.	Чеджемты Геор. Гыццыл аланты зарæг.		Уæнг. Дзырдтæ иу рæнхъæй иннæмæ хæссын.	
4.	Кочысаты Мухарбег. Уалдзæг.		Дамгъæтæ дз, дж, гъ, къ, цъ, тъ, пъ, чъ дзырдты мидаг.	
5.	Мæлдзыг æмæ бæлон (аргъау)		Алфавит, кæнæ абетæ.	
6.	Цæгæраты Гиге. Ичы.		Фæрстытæ чи? æмæ цы? -йæн дзуапп цы дзырдтæ дæттынц, уыдон кæрæдзийæ иртасын.	
7.	Арс, рувас æмæ бирæгъ (аргъау)		Стыр дамгъæ адæймæгты нæмтты æмæ мыггæгты. Стыр дамгъæ фосыл æвæрд нæмтты.	
8.	Цæрукъаты Таймураз. Рæхимæт.		Фæрстытæ цы ми кæны? цы кæны? - йæн дзуапп цы дзырдтæ дæттынц, уыдон иртасын.	
9.	К.Д.Ушинский.		Фæрстытæ цыхуызæн?	

	Алчи йæ куысты уæлхъус		павæр? æн дзуапп цы дзырдтæ дæттынц, уыдон иртасын.	
10.	Чеджемты Геор. Къæбыла.		Рацыд æрмæг фæлхат кæнын	
11.	Мыстытæ æмæ гæды (аргъау)			
12.	К.Д.Ушинский. Хæдзарон фосы быцæу			
13.	Сырдоны хæрæг(адæмон сфæлдыстадæй)			

Фыццаг къласы ахуыры кæронмæ скъоладзаутæ хъуамæ зоной æмæ арæхсой:

- фысгæйæ раст бадын;

- хъæлæсон æмæ æмхъæлæсон мыртæ кæрæдзийæ иртасын-зылангон æмæ æзылангонтæ;

- цавдон уæнг ссарын, дамгъæтæ æмæ уæнгтæй дзырдтæ аразын;

- раст æмæ æмбаргæ кæсын;

- цыбыр хъуыдыйæдтæ æмæ тексттæ раст кæсын;

- дзырды мидаг мыр рæхицæн кæнын;

- чиныгæй æмæ фæйнагæй дзырдтæ æмæ хъуыдыйæдтæ раст фыссын;

- хуымæтæг диктанттæ æнæ рæдыдæй фыссын;

- ахуыргæнæг æмæ æмкъласонтимæ ныхас кæнын, сæ фæрстытæн сын дзуæппытæ дæттын;

- дзырдтæн, хъуыдыйæдтæн схемæтæ аразын;

- дзырдтæ уæнгтыл, хъуыдыйæдтæ дзырдтыл, текст хъуыдыйæдтыл дих кæнын;

- стыр æмæ гыццыл дамгъæтæй раст пайда кæнын;

- æмдзæвгæтæ наизуст ахуыр кæнын.

Литература

1. Моурауты М.Л. Абета. Дзæуджыхъæу: Ир, 2008
2. Моурауты М.Л. Методикон амындтытæ «Абетæм». Дзæуджыхъæу, 2009.
3. Никондоров Н.Д., Рыжаков М.В., Кондаков Л.М. Примерные программы начального общего образования ч.1. М. «Просвещение» 2009.
4. Ковалева Г.С., Логинова О.В. Планируемые результаты начального общего образования. Москва «Просвещение» 2010.
5. Ковалева Г.С., Логинова О.В. Оценка достижения планируемых результатов в начальной школе. Система заданий в 2-х частях. Москва «Просвещение» 2010.
6. Æлдаттаты В. Нæ алыварс дуне. Дзæуджыхъæу: «Ирыстон» 2003.
7. Данилюк А.Я, Кондаков Л.М. Концепция духовно-нравственного развития и воспитания личности гражданина России. М. «Просвещение» 2009.
8. Козлова В.В., Кондаков Л.М. Фундаментальное ядро содержание общего образования. М. «Просвещение» 2010.
9. Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования. Москва «Просвещение» 2011.
10. Дзытиаты Э., Гæбæраты Р. Диктанттæ æмæ сфæлдыстадон куыстытæ ирон æвзагæй 1-2 къæстæн. Дзæуджыхъæу 2011.

Рекомендациæ

сывæллæтты фæсурокты архайд хуыздæр рацаразынæн

Кæстæр кары скъоладзауты архайд хуыздæр рацаразыны тыххæй ног стандарты ивддзинæдтæ æрцыд ахуыры сахæттæ дыууæ хайыл дих æрцыдысты: урокты куыст æмæ фæсурокты архайд. Рауагъдад «Просвещение» мыхуыры цы брошюрæ рауагъта «Примерная программа внеурочной деятельности» уымæн йæ сæйрагдæр принциптæ сты:

- æмткæй райсгæйæ, æххæст æмæ хæрзхъæд ахуырæн стыр æххуыс у фæсурокты куыст (архайд);
- фæсурокты архайгæйæ сæбийæн рæбæрæг ваййынц йæхи индивидуалон сæрмагонд миниуджытæ;
- уæлæмхасæн ахуырады иудзинад сæйраг ахуырадимæ;
- ахуырадон-хъомыладон процессы системон арæзт;

Ног стандартты домæнтæм гæсгæ скъолатæ иумæйаг ахуырадон программæ кæронмæ æххæст кæнынц фæсурокты архайды фæрцы. Фæсурокты архайд урок нæу, фæлæ арæзт цæуы æндæр формæты хуызы æмæ æххуыс кæны сæйраг ахуырадон программæ æххæст кæнынæн. Уымæй уæлдай ма фæсурокты архайд æххæст кæны цалдæр ахсджиаг хæсы:

- сабийæн æххуыс у скъолайы адаптаци скæнынмæ;
- йæ ахуырадон хæстæ рог дæр кæнынмæ;
- сабийы рæзтæн хуыздæр уавæртæ аразынæн;
- индивидуалон хицæндзинæдтæ раиртасынмæ.

Фæсурокты архайд арæзт цæуы сабийы æрдзон курдиат æмæ зондахастмæ гæсгæ (спортвон, удварнон, социалон, иумæйагинтеллектуалон, иумæйагкультурон æмæ а.д.) ахæм формæты хуызы, куыд экскурситæ, кружоктæ, секцитæ, тымбыл стъолтæ, конференцитæ, диспуттæ, наукон куыстытæ, олимпиадæтæ, ерыстæ, æхсæнадон-пайдайаг практикæтæ.

Фæсурокты архайд цы формæты хъуамæ уа, уый бæрæг кæны скъола йæхæдæг дæнцæгон программæты фæрцы.

- Дæнцæгон программæтæн ис уыцы иу структурон арæзт: æмбарынгæнæн фыстæг, ахуырадон тематикон пълан, предметы мидис, спайдагæнинаг æрмæджыты цыбыр ранымад, ифтонггарз (оборудование), пайдагонд литературæ.

- Ахуыргæнæджы бон у дæнцæгон программæйæ куыд йæхи кусæн программæйæ, афтæ пайда кæнын. Уымæ сахæтты дих ахуыргæнæг йæхирдыгонау ивы цы скъолайы кусы, уый уавæртæм гæсгæ, кæнæ сывæллæтты фæндон æмæ йæхи фæлтæрддзинад хынцгæйæ.

- Гæнæн ис, æмæ дæнцæгон программæтæ уой бындур ахуыргæнæджы кусæн программæйæн. Программæарзæгæн йæ бон у дæнцæгон программæйы нысан, хæстæ æмæ формæ (кружок, секции, клуб, студи æмæ а.д.) аивы. Йæ бон аивын у фæстиуджытæ хынцыны формæ аивын дæр (равдыст, концерт, конкурс æмæ а.д.).

- Кусæн программæмæ æнæмæнг хъæуы æмбарынгæнæн фыстæг. Уым раргом кæнын хъæуы ахуыры нысан æмæ хæстæ, сывæллæтты рæзт æмæ

хъомыладæн цы фæсурокты архайды къабаз равзæрстай, уымæ гæсгæ. Æнæмæнг хъуамæ бæрæггонд æрцæуа ахуыргæнæджы программæй бындуры æвæрд чи æрцыд, уыцы педагогон идея. Æмбарынгæнæн фыстæджы ма хъуамæ уа, ахуыртæн цæйбæрц рæстæг лæвæрд цæуы, уый; цы кары сывæллæттимæ куыстæн арæзт у; фæсурокты архайды хуызтæй, кæцы æвзæрст æрцыд, йæ мидис æмæ методтæ; цы фæстиуджытæм дзы æнхъæлмæ кæсæн ис, уыдоны тыххæй цыбырæй зæгъын; фæстиуджытæ цавæр хуызы æвдыст æрцæудзысты, уый.

-Фæсурокты архайдæн кусæн программæ чи араздæн, уый хъуамæ йæхицæн сбæрæг кæна йæ куысты нысан æмæ хæстæ: йæхи домæнтæ программæйы структура æмæ мидисмæ; методтæ æмæ ахуырадон технологитæм; йæ куысты фæстиуджытæ æмæ сывæллæтты индивидуалон кæнæ коллективон архайдæн аргъ скæныны формæ равзарынæн.

-Программæйы мидис æмæ сывæллæтты архайд æвзаргæйæ хынцын хъæуы сабитæн сæхи æмæ сæ ныййарджыты фæндон; кæд скъолайы психолог ис, уæд, уый рекомендацитæ; ахуыргæнæгæн йæхи фæсурокты архайды фæлтæрддзинад.

- Гæнæн æмæ амалæй, ахуыргæнæг йæ программæмæ цы ахуырадон-методикон комплект равзара, уым хъуамæ уа:

-ахуырадон æмæ методикон пособитæ;

-дзырдуæттæ;

-видео-æмæ аудиоæрмæджытæ;

-компьютерон æххуыс;

-экскурситæм кæдæм ацæуæн ис, ахæм бынæтты номхыгъд;

-нæ бæстæйы, нæ республикæйы зындгонд адæмтæ царды цы къабазы фесгуыхтысты, уый тыххæй æрмæджытæ;

-журналтæ, газеттæ æмæ æндæр æрмæджытæ;

-Ирыстоны хъуыстгогод бынæттæ, музейтæ, равдыстыты тыххæй информаци;

-скъоладзауты сфæлдыстады тыххæй информацитæ.

Программæ фыст куы 'рцæуа, уæд ын скæнæн ис презентаци методиугонды, кæнæ та педагогон советы, уый фæстæ йын институт хъуамæ ныффыссой рецензи æмæ йæ афтæмæй скъолайы разамонæг педагогон советы ныффида кæна. Кусгæ-кусын программæйы хицæн хæйттæн ис ивæн, ис æм бафтауæн ногдзинæдтæ.

Литературæ

1. Джыккайты Ш. Нарты кадджытæ 1-5 т. Дзæуджыхъæу, 2004-2010.
2. Уарзиаты В.С. Народные игры и развлечения осетин. Орджоникидзе, 1987.
3. Æлдаттаты Виктор. Нæ алыварс дуне.
4. Цаллаев Х.К. Традиции и обычаи осетин. Владикавказ, 1996.
5. Калоев Б.А. Осетины. М. 1971.
6. Уалыты Т. Уæлæмхасæн æрмæг ирон литературон кæсынады æмæ литературæйы уроктæм. Дзæуджыхъæу. 2010.
7. Айларты Измаил, Гæджынаы Римæ, Кцойты Римæ. Ирон диссæгтæ æмæ æмбисæндтæ. Дзæуджыхъæу 2006
8. Плиты Гацыр. Ирон сывæллæтты литературæ, 1 хай. Цхинвал, «Хуссар Алани» 2007
9. Цгъойты Хазби. Ирон æмбисонды хабæрттæ. Полиграфин куыстуат «Рухс». Дзæуджыхъæу.